

"מקיבעא". טעם אחר בזבח תודה, שסתימת הסוגיה לעיל (ד,א) כרבא, שאין שינוי בעלים לאחר מיתה, ודעת רב פנחס מובאת שם כדעה צדדית.

המאירי (פסחים ס,ב) מביא דעה אחרת: "יש חולקים לפסוק ששינוי בעלים אינו עולה אף לאחר מיתה כרב פנחס, ואין בידינו להכריע".

סיכום

כשאדם מת ויורשיו מביאים את קרבנו, וקרבתו זה הוקרב במחשבת שינוי בעלים, נחלקו אמוראים האם מחשבה זו גורעת, והקרבת לא עלה לבעליו (ולדעה שנכסי המת השתעבדו מדאורייתא לחיוביו – יצטרך היורש להביא קרבן חדש). לדעה שמחשבה זו אינה גורעת, כתבו תוס' שאף לכתחילה מותר לחשוב כן.

לדעה שקרבן זה טעון מחשבת בעלים, לשם מי יחשוב? דעת רש"י שיחשוב לשם היורש, ונראה שלדעתו מחלוקת האמוראים היא באיזו מידה היורש נחשב בעלים והאם כפרתו "מקיבעא" או "מקופיא" (קרבן אורה). בתוס' בפסחים משתמע שהמחשבה הנדרשת היא לשם המת (צפנת פענח), והמחלוקת היא האם מחשבת בעלים היא לשם המתכפר, ואינו שייך במת, או לשם המביא את הקרבן, והוא המת שהקרבתו בא מנכסיו.

הרמב"ם פוסק כרבא, והמאירי מביא דעה הפוכה ואינו מכריע.

המת אינו מתכפר. משתמע מדבריהם, ומכך שלא הזכירו כלל את כפרת היורש, שרב פנחס חולק בנקודה זו עצמה, שלדעתו אין הדבר תלוי במתכפר, אלא במי שחייב להביא, ומכיוון שהמת התחייב להביא, והקרבתו בא מנכסיו עבור חיובו, הרי הוא בגדר בעלים. עלה בידינו, שלדעת תוספות הקרבן צריך לבוא לשם המת, ולא לשם היורש (צפנת פענח, הל' נזירות ח,טו).

פסק ההלכה

הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין טו,טו) פוסק כרבא: "עולה הבאה לאחר מיתה שעשייה שלא לשם בעליה – עלת לבעלים לשם חובה, שאין בעלים לאחר מיתה". הכסף משנה מנמק את הכרעת הרמב"ם בכך שרבא "בתרא הוא", על פי הכלל "הלכה כבתראי". ותמחה על כך כמה מפרשים (קרבן אורה; זבח תודה). שהרי רב פנחס בר אמי מאוחר יותר, כפי שמוכח בסוגיה כאן, שרב אשי דן עמו בדבר (אם כי, רב פנחס חי כבר בימי רבא, עיין כתובות פה,א). מכל מקום, נראה שיש עדיפות לדעת רבא, שהוא "מרא דתלמודא", ביחס לאמורא שאינו מפורסם המאוחר ממנו, כפי שכתבו בעלי הכללים בכמה מקומות (עיין שו"ת מהר"י בן לב ח"ג סי' פז, על רבא לעומת רב נחמיה בריה דרב יוסף).

בקרבן אורה מסביר (על פי ביאורו הנ"ל למחלוקת רבא ורב פנחס), שהרמב"ם הכריע כרבא על פי המסקנה לעיל (ו,א), שכפרת היורש בקרבן אביו היא "מקופיא" ולא

מערכה יא. "עולה" – דורון היא" (ז,ב)

גם לקרבנות אחרים, אלא שבהם הדבר ברור שהתשובה לבדה איננה מספיקה לכפר (עיין יומא פו,א), ולכן הקרבן נצרך לכפרתם¹.

רבא: העולה היא דורון לאחר הכפרה

רבא מוכיח שהעולה איננה הגורם המכפר, וממה נפשך: אם הביא קרבן בלא תשובה וחרטה על חטאו, והחוטא עודנו עומד ברשעו – הקרבן אינו מכפר², ככתוב: "זבח רשעים – תועבה" (משלי כא,כז); ואם עשה תשובה – היא עצמה מכפרת, כדברי הברייתא על "ארבעה חילוקי כפרה" (יומא פו,א): "עבר על מצות עשה, ושב – לא זו משם עד שמוחלים לו" (וכן במשנה שם פה,ב): "תשובה מכפרת על עבירות קלות, על עשה..."³. לפיכך קבע רבא, שהעולה היא "דורון" בלבד: לאחר שהאדם שב בלבו על חטאו ונתכפר לו

נאמר בתורה: "אם עולה קרבנו... וסמך ידו על ראש העולה ונרצה לו לכפר עליו" (ויקרא א,ג-ד). מוזכרת כאן כפרה על חטא, אבל לא נתפרש בכתוב מהו החטא שעליו העולה באה.

בגמרא ביומא (לו,א) נאמר, שהעולה מכפרת על ביטול מצות עשה ועל לאו הניתק לעשה. הירושלמי ביומא (פ"ח ה"ז) מוסיף, שהעולה מכפרת על הרחוק עבירה, כדברי איוב (איוב א,ה): "והשכים בבוקר והעלה עולות מספר כולם, כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם" (להרחבה על העבירות המתכפרות בעולה עיין שערי היכל למסכת יומא, מערכה עז).

הסוגיה כאן עוסקת בשאלה: מה היחס בין הבאת הקרבן על החטא לבין התשובה עליו? האם התשובה חיונית לכפרה, ואם כן – מה תפקידו של הקרבן? שאלה זו נוגעת

1. יצאו ידי חובת הקרבן (אם נדרו "הרי עלי עולה"), אלא שהעשה לא התכפר, וכדי לכפר עליו יצטרכו להביא קרבן חדש לאחר התשובה (ליקוטי הלכות; וראה שם, שהעלה אפשרות שאולי בדיעבד העשה אף מתכפר).

2. בדומה לכך מקשה הגמ' בשבועות (ב,ב-ג,א) על המשנה שם, האומרת ששעיר המשתלח מכפר על עשה: אם עשה תשובה – הרי כיפרה לו; ואם לאו – "זבח

1. עיין ר"י מיגאש שבועות יב,ב, שהסביר נקודה זו בהרחבה.

2. אם הוא רגיל בעבירה זו, לתאבון או להכעיס – לכתחילה אסור להקריב בכלל את הקרבן, שכן אסור לקבל קרבן שנועד לכפר על עבירה מסוימת ממישהו שרגיל לעבור עליה בזדון (הל' מעשה הקרבנות ג,ד; ובחיבת הקודש כאן הסיק מהגמ' שאפילו בפעם אחת אסור לקבל ממנו). מכל מקום, בדיעבד הקרבן כשר, ובעליו אף

במים חיים (מובא ב'ספר הליקוט' במהדרו' פרנקל, הל' מעה"ק שם) השיב בפשטות, שמדובר כאשר האדם טרם שב בתשובה, וזוהי תשובתו. על פי דבריו ניתן להוסיף, שחז"ל תיקנו שכל המביא עולה יאמר זאת, כדי שישובו בתשובה ולא יהיה קרבנם "זבח רשעים". ר' צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק, צו, אות ג) מעמיק לבאר, שהקרבן העולה היא הפועלת על האדם לשוב בתשובה שלמה, עיין שם. לעומתו, בשו"ת לב חיים (לר' חיים פאלאג'י, או"ח סי' לג) כתב: "בהיות שבעולה מתרצה לו על מה שסרח – לכן בקרבן עצמו מתוודה על עוון עשה, כדי שיעלה העולה לרצון". כלומר: אכן העוון כבר התכפר בתשובה שקדמה לעולה, ובכל זאת עליו להתוודות בשעת הריצוי עליו.

עניים נוטלים לקט שכחה ופאה. בתורה נאמרו כמה מתנות עניים מן הקציר: לקט – הנופל בשעת הקצירה. שכחה – עומר שנשכח בשדה. ופאה – חלק מן השדה שאינו נקצר כלל. רבי יוסי הגלילי (יומא לו, א) מזכיר מצוות אלו כדוגמא למצוות שמי שעבר עליהן יכול להתכפר בקרבן עולה, ורבי עקיבא חולק עליו. הגמרא מסבירה, שהכל מודים שעולה מכפרת על "לאו הניתק לעשה", לאו שיש מצות עשה למי שעבר עליו לתקן את מה שעשה (כמו "והשיב את הגזלה אשר גזל"), ולא על לאו רגיל. מחלוקתם היא, האם מתנות עניים הם לאו רגיל או לאו הניתק לעשה.

כפרה בעולה עצמה

באחרונים הוזכרו מצבים שונים שבהם העולה איננה רק "דורון", אלא היא המכפרת, וזאת במקרה שהבעלים לא עשה תשובה המכפרת, ובכל זאת קרבנו איננו "זבח רשעים". הדבר אפשרי, במקרה שהבעלים לא עשה תשובה על פי גדרי התשובה הדרושים לכפרה שלמה, ולפיכך לא כיפרה לו תשובתו, אבל יצא מכלל "רשע"⁵. אפשרות נוספת היא, כאשר הבעלים לא עשה תשובה כלל, אבל מלכתחילה עווננו לא היה חמור דיו כדי להחשיב את קרבנו כ"זבח רשעים": כאשר עבר על עשה בשוגג, ולא נודע לו הדבר

5. כך כתב במנחת חינוך מצוה ססד בדעת הרמב"ם, שוידוי מעכב בתשובה, ותשובה ללא וידוי לא מועילה לכפר. מאידך כתב, שמסתבר שהשב בלבו ולא התוודה בפיו יצא מכלל "זבח רשעים" (וכן משמע בגמ' בשבועות יב, ב): "בעומד במדרו", וברש"י שם: "היכי דמי, אי דלא עבד תשובה – שאינו תוהא על חטאו", הרי שדי בחרטה (בלב). אם כן במצב זה העולה מכפרת (אך כתב שבסוגיה כאן לא משמע כן, ראה להלן הערה 8).

בתשובה, עדיין הוא צריך להחזיר לעצמו את החיבה והקשר עם בורא עולם, וכאן תפקידה של העולה, כדורון להקבלת פנים' לפני הבורא. הגמ' מסייעת לרבא מדברי ר' שמעון, המסביר שהעולה באה לאחר החטאת כדוגמת דורון הבא לאחר ריצויו של הפרקליט. הגדרת העולה כ"דורון" מופיעה באופן סתמי בסוגיות נוספות (נזיר יח, ב וחולין ה, ב).

להגדרה זו של רבא יש משמעות הלכתית, כדברי רש"י (ו, א ד"ה כיון): "שהרי לא חויב הכתוב להביאו, שתחייב על כל עשה ועשה, אלא דורון בעלמא הוא, וכתוב 'ונרצה לו', מלמד שנתרצה להקדוש ברוך הוא, אלמא כולן נתכפרו". דווקא מפני שזהו דורון – אין חיוב להביאו (ראה להלן), וקרבן אחד מרצה על כמה עבירות. כיוצא בזה כותבים תוס' (בבא בתרא מח, א ד"ה יקריב), שאין כופים את העובר על עשה להביא עולה, כי "עולה דורון היא ולא מכפרת".

בגמ' לעיל נאמר שהעולה מכפרת על עשה "מקיבאעא", בניגוד לחטאת, המכפרת על עשה רק "מקופיא". לכאורה הדברים מנוגדים לדברי רבא, שהעולה אינה מכפרת אלא דורון, וכך משתמע מתוס' בבבא בתרא הנ"ל, שכתבו שהעולה היא דורון ומכפרת על עשה רק "מקופיא" (וראה לעיל מערכה ט כיצד ביארו את הסוגיה לעיל). אולם תוס' כאן (ד"ה עולה דורון היא) כותבים: "אף על גב דאעשה מכפרת יותר מחטאת, דהא מכפרא מקיבאעא", ולדעתם אין סתירה בין הדברים. בטהרת הקודש הסביר, שכפרת העולה אכן אינה אלא דורון, "שיוכל לקבל פני המלך", וריצוי זה נעשה על ידי העולה "מקיבאעא" ועל ידי החטאת "מקופיא"⁴.

כך מנסח רבנו יונה (שערי תשובה ד, ו) את היחס בין הדברים: "ואמרו רבותינו, עולה מכפרת על מצות עשה אחרי התשובה, כי אמנם נתכפר עווננו בתשובה, אך העולה תוסיף על כפרתו ויוסיף להתרצות בה את השם יתברך". נראה מדבריו שה"דורון" איננו דבר נפרד מן הכפרה, אלא מוסיף ומשלים את הכפרה.

וידוי בהבאת העולה

בגמ' ביומא הנ"ל נאמר, שבשעת הסמיכה על הקרבן בעליו מתוודה: "על חטאת – עוון חטאת, ועל אשם – עוון אשם, ועל עולה – עוון לקט שכחה ופאה...". וכן כתב הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ג, יד-טו): "ועל העולה מתוודה עוון עשה ועוון לא תעשה שניתק לעשה. כיצד מתוודה? אומר: חטאתי עויתי פשעתי ועשיתי כך וכך וחזרתי בתשובה לפניך וזו כפרתי". הדבר מעורר שאלה: אם העולה אינה אלא דורון לאחר הכפרה בתשובה – מדוע צריך להתוודות בזמן הבאתה?

רשעים תועבה", והשעיר לא יכפר עליו! הגמ' משיבה, שמדובר "בעומד במדרו", והמשנה שם כדעת רבי, הסובר שיום הכיפורים מכפר גם על אלו שאינם שבים.

4. במגן אברהם (סי' א סק"ח) הביא את תוס', ופירש שהעולה היא דורון רק בגלל שכבר הביא את החטאת, ומשמע מדבריו שעולה הבאה בפני עצמה מכפרת כפרה גמורה, והעירו עליו, שבסוגיה כאן ומקבילותיה נראה שכל עולה היא "דורון" (לב חיים או"ח סי' לג).

לעשה. כפרת הקרבן מותנית בתשובה, ומאידך, התשובה עצמה מכפרת על עבירות אלה, ולפיכך אומרת הגמ' שהעולה היא "דורון" בלבד, כתוספת ריצוי לאחר הכפרה. מטעם זה, די בעולה אחת על כמה עבירות, וגם אין חובה להביאה. למרות זאת, בזמן הבאת העולה יש להתוודות על העשה שעבר עליו. במצבים מסוימים יתכן שהעולה עצמה מכפרת, בחטא קל שאינו מחשיב את האדם כ"רשע", ומאידך האדם לא עשה עליו תשובה שלמה (אחרונים). גם מי שיודע שעבר על עשה – אינו מחויב להביא עולה, אבל ראוי שיביאנה, כדי להתרצות לפני בוראו.

פסח שלא בזמנו (חב)

הבאת קרבן פסח שלא בזמנו תיתכן באופנים שונים: בהיתר, כאשר הקרבן כבר אינו ראוי לפסח, משום שעבר זמנו של קרבן פסח או משום שהקרבן הגיע לגיל שנה ונפסל מלמשש לקרבן פסח. ובאיסור, כאשר טרם הגיע זמן הפסח והקרבן עודנו ראוי לפסח ובכל זאת הוא הוקרב במקדש לפני זמנו. מצב דומה הוא "מותר הפסח", כאשר אדם ייעד סכום מסוים לקניית פסח והתברר שהסכום גבוה מן הנדרש, ובמעות שנותרו הוא קונה קרבן אחר, הבא כשלמים. בכל המצבים הללו, אם הקרבן הובא במפורש לשם שלמים – הריהו כשר ודינו כשלמים, הטעונים סמיכה, נסכים, ותנופת חזה ושוק. לעומת זאת, אם הקרבן הובא במפורש לשם פסח – הרי זה פסח שלא בזמנו, ופסול.

בגמרא (פסחים עג,ב) קיים דיון על קרבן זה כשהובא באופן סתמי, ללא "עקירה" מפורשת לשם שלמים, האם דינו כאילו נעשה לשם פסח, ופסול, או שהוא נחשב מן הסתם כמי שהובא לשם שלמים, וכשר. יש שמחלקים בעניין זה בין הזמן שלפני הפסח, בעודו מיועד לפסח, לבין אחרי הפסח (תוס' כאן חב, ד"ה הגהה).

דיון נוסף במפרשים הוא על משך הזמן לאכילת שלמים אלו: בגמ' להלן (לו,א) ובמקורות נוספים נאמר ש"שלמי פסח" נאכלים ליום ולילה בלבד, כדן קדשי קדשים, ונחלקו הראשונים האם הדברים אמורים גם על שלמים אלו הנדונים כאן (עיין תוספות ט,א ד"ה ושלמים). הרמב"ם (הל' קרבן פסח ד,ז) כתב באופן סתמי שהשלמים הבאים מחמת פסח נחשבים כשלמים לכל דבר.

הנושא ידון ברצות ה' בהרחבה בשערי היכל למסכת פסחים, ועיין גם שערי היכל למסכת יומא, מערכה קמח.

ולכן לא עשה תשובה⁶, או כאשר לא עשה עבירה, אלא רק חשב לעשותה⁷. על פי זה, דברי רבא ש"עולה דורון היא" אינם מוחלטים, אלא שברוך כלל, כאשר האדם מבטל עשה במזיד, ועושה תשובה כהלכה – עולתו אינה אלא דורון⁸.

האם חובה להביא עולה?

מלשון התורה: "אדם כי יקריב מכם", ולא "נפש כי תחטא" וכו', ברור שלמרות הכפרה בעולה – הרי זה קרבן נדבה, וגם אם אדם ביטל מצות עשה – אין הוא חייב להביא עולה. כך כותב רש"י (זבחים ו,א ד"ה כיון): "שהרי לא חייב הכתוב להביאו". וכן כותב הרמב"ן (ויקרא א,ד): "על עשה ועל לא תעשה הניתק לעשה המזידין... בזה יירצה בעולה הזו אם יביאנה בנדבת נפשו". גם הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ג,יד), הדין בעניין הווידוי על העולה, אינו כותב בשום מקום שיש חובה להביאה. ראה לכך בגמ' בזבחים (ז,א) האומרת, שיש מציאות שאדם "אינו מחוייב עולה", אע"פ ש"אין לך אדם שאינו חייב עשה"⁹.

בוידוי של יום הכיפורים נהוג לומר: "על חטאים שאנו חייבים עליהם עולה", וניתן להבין מנוסח זה, שהבאת העולה היא חובה. בסידורי הגאונים, כגון בסידור רב עמרם גאון (בתפילת יום הכיפורים), הנוסח שונה: "על חטאים שאנו חייבים עליהם אשם, על חטאים שאנו חייבים עליהם חטאת, על חטאים שאנו חייבים עליהם קרבן", ואפשר שאין הכוונה לעולה, אלא לקרבן עולה ויורד; אולם האבודרהם (סדר תפילת יוה"כ) מפרשו על קרבן עולה. בסידורים מאוחרים יותר, כגון ברמב"ם (בסדר התפילות שבסוף ספר אהבה) ובר'רוקח, מופיע הנוסח המוכר כיום, "ועל חטאים שאנו חייבין עליהם עולה". ונראה שאין הכוונה לחובה ממש, אלא שעל חטאים אלו ראוי להביא עולה, ומסדרי התפילה קבעו נוסח שווה לכל הקרבנות: "חייבים"¹⁰.

סיכום

העולה מכפרת על העובר על עשה, או לאו הניתק

9. וראה גם לשון הר"ן המובא במערכה ז הערה 10.

10. יש להעיר על לשון תוס' (ז,א ד"ה חטאת ששחטה), שדנים על מי ש"מחויב עולה" למרות שלא אמר "הרי עלי עולה", וכתבו ש"מסתמא יביא עולה". בטהרת הקודש פירש שכוונתם למי שאינו מחויב כלל, ונקרא "מחויב עולה" כי יש עליו עבירות עשה, ומן הסתם יביא עולה לכפר עליהם. אך בעולת שלמה פירש שכוונתם למחויב עולת יולדת וכדומה.

עוד יש לציין לפרי צדיק (קונטרס שביבת השבת, אות ב), שנקט בפשטות שהעובר על עשה מוטל עליו חיוב גמור להביא עולה. מכח זה דן בשאלה מדוע ר' ישמעאל בן אלישע, שהיטה את הנר (שבת יב,ב) וכתב על פנקסו שיביא חטאת, לא כתב גם שיביא עולה על ביטול העשה של "שמור", עיין שם, שאפילו לאחר שהביא חטאת, המכפרת מקופיאת על עשה, עדיין חובה להביא עולה.

6. חזון יחזקאל בחידושיו לגמ' זבחים כאן. הדבר תלוי במחלוקת הראשונים האם העובר עבירות קלות בשוגג זקוק לכפרה: מן הרמב"ן (ויקרא א,ד) משתמע שאינו זקוק לריצוי כלל, וכן כתב בשפת אמת כאן, ואילו המאירי (יומא לו,א) כותב שהעולה מכפרת אף על השוגגים.

במשנה למלך (הל' שגגות ג,ז ד"ה וראיתי לרבינו, מהדו' פרנקל עמ' קלט טור ב) כתב יתירה מזו, שאפילו העושה עבירה במזיד, אם היה "לתאבון" ולא "להכעיס" – אין זה "זבח רשעים", והקשו עליו מהסוגיה כאן, ראה ב'ספר המפתח' שם אות טז.

7. יפה עינים כאן, לשיטת הירושלמי והמדרישים שהעולה מכפרת על הרהור הלב; שו"ת דברי יציב חו"מ סי' קג.

8. כמה אחרונים לא תפסו כך, אלא שדברי רבא מוחלטים, ולכן הוכיחו מכאן שאין מצב ביניים שבו התשובה לא כיפרה והעולה מכפרת, ראה מנחת חינוך מצוה שסד ושפת אמת ולעיל הערה 5.